

Költői önvallomás

Magyarországon a nemzeti kisebbségek körében a folklór díszes paravánja mögött sokáig észrevétlenül, csak lassan bontakozott ki a tudományos és irodalmi tevékenység. Az 1990-es évekig még valóban csak tevékenység létezett, a tudományos és irodalmi életnek a legalapvetőbb intézményi formái sem voltak meg. A kisebbségi irodalomnak legelőször saját létjogát, sőt a megszólalás lehetőségét kellett biztosítania és bizonyítania. A hazai nemzetiségi íróknak szinte a semmiből kellett megteremtíteniük irodalmukat. Milyen irodalmat és milyen nyelven? *Wild* Katalinnak van egy találó megjelölése a hazai kisebbségek nyelvére, amikor azt mondja, hogy a kisebbségek anyanyelvét *anya-nyelvjárásnak* kellene megnevezni, mivel a kisebbségek anyanyelve nyelvük valamilyen dialektusa. A kisebbségi anyanyelvváltozatok erőteljes nyelvjárási jelleget öltenek. A dilemma az, hogy egy hazai nemzetiségi író anyanyelvjárásán – ami, valljuk be, irodalmi szempontból mégiscsak egy „korlátozott kód” – vagy sztenderd irodalmi nyelven alkosson?

A magyarországi román kisebbségi alkotók – a többi kisebbségről nem tisztem itt nyilatkozni – az anyaországi szellemi közegben is mintegy jelképesen vannak csupán jelen. A többségi nemzet tudományos-kulturális-irodalmi közéletében is elszigeteltek. Sem egyik, sem másik közegben nem lehetnek (még) otthon. A kisebbségi értelmiségi peremlét frusztráló körülménye határozza meg hangulatukat. A gyökértelenségben kell meggyökerezni.

A nemzeti kisebbségek ezen a tájon hivatásos problematikusak. A kommunista blokk szétesése után újult erővel lángoltak fel a nemzeti identitás körüli viták, s ha már azonosságtudatról beszélünk, mi sem természetesebb, minthogy a nyelv problémája is terítékre kerül. Ez egyáltalán nem véletlen, mert a romantika óta – térségünkben inkább nemzeti újjászületésről van szó – a nyelv kitüntetett szerephez jutott. A kisebbségeknek a nyelv a nemzeti lét legfőbb jegye, egyféle anyajegy, amelyért nemegyszer naponta meg kell küzdeni, amit vállalni kell. Vállalás az is, ha valaki megtagadja, elhagyja, tudni sem akar róla. Néha ez a súlyosabb kereszt.

A nemzetiségi irodalom a nemzetiség öneszmélésének egyik szerve és fokmérője, önállóságának szintje egyúttal a nemzetiségi társadalom kultúrájának és etnikai önismeretének színvonalát is jelzi.

Ha a nemzetiségi irodalmat a nemzetiség öneszmélésének nevezhetjük, akkor azt is mondhatjuk, hogy ez az irodalom hatást gyakorol a nemzetiségi közösségtudatra, formálja és alakítja azt. A nemzetiségi irodalmak küldetésének olykor legendája támad, noha szerepe s feladata igazában épp a különféle legendák eloszlatása és a valószínű arányokra figyelmeztető nemzeti önismeret építése. S ennek a feladatnak csak a jó irodalom felelhet meg, mert csak az képes a nemzetiségi élet vala-

mennyi összetevőjét felvillantani és olyan oldalaira is rávilágítani, melyek például a szociológia vagy a publicisztika számára nehezebben megközelíthetők.

A kultúra – a kisebbségi meg a többségi kultúra is – csak teljes kultúra lehet. Az irodalmat, a kisebbségi irodalmat is, ki kell menteni a közvetlen használhatóság nyűgéből. Az irodalom nem kizárólag kisebbségi sorskérdéseink megfogalmazására való, ennél sokkal szélesebb és bonyolultabb tartalmak kifejezésének eszköze. Az irodalom varázsa abban áll, hogy mindig kisiklik előlünk, sohasem lehet véglegesen meghatározni. Ilyen értelemben nem lehet alávetni nemzeti-kisebbségi feladatoknak. Nem szabad hagyni az irodalmat másra használni, mint arra, ami ősidők óta a rendeltetése. A kisebbségi irodalmat elsősorban irodalomként, vagyis az esztétikai érvényesség szemszögéből kell mérlegre tenni. A nemzetiségi irodalmak létét mindinkább a jó művek szavatolják, a kritika az esztétikai minőséget kérje számon rajtuk, és azok elemzése révén mutasson rá a megkülönböztető sajátosságaikra. A kisebbségi irodalom *szuverén* létét azáltal biztosítja, ha képes egyenrangú társként beilleszkedni az irodalmak közösségébe.

A kisebbségi irodalom rendeltetéséről beszélve sokan azon a véleményen vannak, hogy az általunk nagyon jól ismert híd-szerepet kell vállalnia. Így két nép közötti kulturális közvetítésre korlátozódna a feladata, vagy két kultúra összefoglalására kellene vállalkoznia. Az első szűkítené a tevékenységi körét, a második pedig teljesíthetetlen kívánalmakkal terhelne meg az életét.

* * *

Költői önvallomásomban *Szilágyi* Domokos néhány mondatát idézem, amellyel teljes mértékben azonosulni tudok:

„A költő fura ember. Mindenbe beleüti az orrát; ott kell lennie mindenütt és mindig – tér, idő nem akadály versnek, gondolatnak, szépségnek –, mondom, ott kell lennie mindenütt és mindig, hogy a világ összes gondjáról-örömről vallhasson (első személyben csak az egyszerűség kedvéért fogalmaz, ti. nem tudja eldönteni, tegezze-e a világot).

S nem is akárhogyan kell vallania. Mert a kifejezés kényszere mindenkié ott él (ez is az egyik oka a nyelv létrejöttének), csak hát az ember nemigen talál szavakat. Nos, a költő szókölcsonzó. Szavai akkor érnek valamit, ha a bennük kifejezett gondolatban-érzelemben ki-ki saját gondolataira-érzéseire ismer.

A költő vall, »hisz az a dolga«, a vers országot jár, mert számára ez jelenti az életet, mert a vers nem akkor kezdi életét, midőn megírják, hanem amikor újjászületik az olvasó szívében.”

Az író a nyelv teremtése: hiszen nyelv nélkül nincs írás. A nyelv beleszorul a lélekbe. Távol a szülőföldtől az anyanyelv a pótolhatatlant is helyettesíti: a kedves tájakat, a felejthetetlen arcokat, elégett érzelmek kormát, fájdalomát, reménykedést. Otthont, életet, hazát, barátokat, vigasztalókat és keserítőket idézhet meg az emlékek nyelve. *Kosztolányi* a legteljesebb módon azonosult magyar anyanyelvével: „Benne van a múltam, a jelenem és a jövőm. Benne van az életem. Benne van a halálom is. Benne van a sorsom.” Benne van a sorsunk, együtt mindnyájunké, akik egyazon nyelv szavaival élünk, beszélünk, gondolkodunk, imádkozunk vagy káromkodunk. *Wittgenstein* igen találóan rámutatott: „nyelvem határai azonosak világom határaival”.

A szavakat előhúzzuk az emlékezetünkből, hogy gondolatainkhoz simuljanak. *Pilinszky* írja: „Minden művészet: világ-modell. Az »egészről« készült híradás. Szemben a tudományok bizonyított részizagságaival, a művészet a bizonyíthatatlan egész kifejezése.” De attól, hogy bizonyíthatatlan, nem kevésbé reális. Míg a tudományos igazságot pillanatról pillanatra, lépésről lépésre a logika szabja meg, a művészet mondatról mondatra, ecsetvonásról ecsetvonásra, vésőüetésről vésőüetésre választás gyümölcse.

Sokan feltették nekem a kérdést, hogyan váltam költővé, sőt kétnyelvű költővé, miért írok, mi inspirál, kinek írok stb.? Nagyon nehéz erre válaszolni. Ilyenkor dadogva ehhez hasonló dolgokat mondok: azért írok, mert szeretek hatni és nyomot hagyni. Tudom, a nyomot hagyás, az *itt voltam* nem azonos a maradandósággal és a fennmaradással. Ilyenkor – amikor írok – egy képzelte világ gazdája vagyok. Felszabadít a szabadság illúziója és még sok minden egyéb. Persze költőnek lenni kimerítő és emésztő állapot. Az írásért, az anyanyelvi vagy kétnyelvű önkifejezésért szinte naponta meg kell küzdeni. Ide-

gen közegben kell az anyanyelvhez, az irodalomhoz fűződő hűségéről tanúskodom. Aki ír, ha mégoly szerényen forgatja is tollát, mint én, tökéletességre tör. Kivált egy lírikus. Mondatainak, sorainak minden porcikáját fontosnak, perdöntőnek érzi az utolsó pontig-veendőig. S ugyanakkor érzi, hogy semmi, szinte semmi se múlik a papírra rótt szavakon. A költő legtöbbször, sőt valójában soha nem tudja, honnét is indul és hova is jut el. Írásra tehát, minden etikai és esztétikai fölajtóerőn túl, az a közvetlen kétségbeesés is ösztönöz: hátha tudok anyanyelven – románul – olyan mondatokat írni, amelyek a megbénítottak helyett is beszélhetnek.

Egy mozdulat, egy villanás, egy eltitkolt csalódás, egy továtúnőnek látszó öröm vésődhet örökre az emberbe. És talán még jobban belevésődik minden a költőbe. Mondják, ő a legérzékenyebb szeizmográf. A hatások őt érik leginkább. Az igazi költő csak önmagát adhatja mindig. Verseiben talán ki nem élt örömök viháncolnak, senkinek el nem mondott bánatok buzognak.

Mikor ülök le írni? Amikor úgy érzem, hogy valami fojtogat, hogy nem kapok levegőt, de ezt nem tudom kimondani, akkor leülök, és írok. Legtermékenyebb pillanataim azok, amikor önmagammal sem értek egyet. A költészet személyes ügy, így ebben a műfajban lehet kifejezni a legmélyebb emberi érzelmeket. Minden írás botladozó és bizonytalan. Ha őszinték vagyunk önmagunkhoz, egyetlen reményünk marad: hogy amit leírtunk, helyes irányban halad. De efelől sem lehetünk bizonyosak. Az író arról ír, ami érdekli, ami fáj neki, ami lelkesíti, foglalkoztatja. Nagyon fontos, mit írnak le a szerzők, de véleményem szerint semmivel sem lényegtelenebb, hogy mihez kezdenek mindezzel az olvasók. Egy szépirodalmi alkotás akkor kezd igazán hatni olvasójára, ha már érzelmi szál fűzi a műhöz, ha rokonszeny vagy ellenszeny ébred benne. Az olvasótól azt várom, hogy merüljön el velem együtt bizonytalanságaimban – hátha attól leszünk mindketten okosak.

És kinek írok? Az enyéimnek akarok írni. Ha másol, más folyóiratokban – a magyarországi román publikációkon kívül – más országban jelennek meg a verseim, hiúságomnak jólesik, de íróasztalomnál ülve elsősorban a magyarországi román olvasót ütetem magam elé, annak írok. A kétnyelvűség, a kettős identitás számomra azt jelenti, hogy kétfelől is van ablakom a világra, a román és magyar kultúrában. Alkotásaimmal is kettős gyökérzetet szeretnék eresztetni.

A műveknek egyedül a minősége érvényes. A költő munkájának legalább annyira része a csend és a hallgatás, mint a megnyilatkozás.